

بررسی راهکارهای افزایش بهره‌وری پارکها و فضاهای سبز شهری نمونه موردی: پارک‌های شهری اراک

محمد علی جلالی نسب* - دانش‌آموخته دوره دکترای شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.
امیر حسین فهیمی - مدرس گروه شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.
شکوه نشانی فام - کارشناسی ارشد معماری، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

چکیده

بوستان‌های شهری با اختصاص سطوح وسیع یا نسبتاً وسیعی از شهرها به لحاظ قابلیت‌های کارکردی خود به عنوان امکاناتی برای ارتقاء سطح کیفی شهرها مطرح هستند. بوستان‌های شهری دارای دو جنبه عمده کارکردی هستند؛ اول، تاثیر این بوستانها در ارتقاء شرایط زیست محیطی به عنوان فضاهای سبز و ریه‌های تنفسی شهرها و دوم، نقش این کاربری‌های شهری در گذران اوقات فراغت شهروندان با ایجاد زمینه‌های متنوع گذران اوقات فراغت فردی و جمعی. با چنین پیش‌زمینه‌ای، در این پژوهش با هدف ارائه راهکارها و خطوط راهنمایی جهت ارتقاء سطح بهره‌وری عمومی از پارک‌های شهری با تاکید بر شهر اراک، ابتدا بر اساس یافته‌های حاصل از مطالعات نظری، بررسی‌های میدانی و نظرسنجی از مردم و کارشناسان به شناخت و تجزیه و تحلیل موانع و عوامل بازدارنده یا تقلیل‌دهنده سطح بهره‌وری عمومی از پارک‌های شهری پرداخته شده است و سپس راهکارهایی جهت حذف یا کاهش این موانع و افزایش جذابیت و استقبال عمومی از این فضاهای عمومی شهری ارائه گردیده است. در این راستا، ضمن بررسی ویژگی‌های کالبدی و عملکردی کلیه پارک‌های شهر اراک، و مطالعه نقاط قوت و ضعف این پارک‌ها در رابطه با استفاده شهروندان از آنها به ارائه یک سلسله مراتب عملکردی از مجموعه پارک‌های شهر بر اساس شرایط موجود و محدودیت‌های امکانات هر پارک و با الهام از تجربیات موجود در زمینه برنامه‌ریزی پارک‌های شهری پرداخته ایم. برای هر سطح از این سلسله مراتب پیشنهادهای در زمینه امکانات و خدمات مورد نیاز ارائه گردیده است و علاوه بر این در مورد برخی پارک‌ها که دارای جایگاه یا شرایط ویژه‌ای در شهر بوده‌اند پیشنهادهای خاصی ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی: پارک‌های شهری، فضای سبز شهری، اوقات فراغت، سلسله مراتب عملکردی، نقش زیست محیطی.

Examine ways to increase the efficiency of urban parks and green spaces; Case: urban parks Arak

Abstract

Urban parks in terms of its functional capabilities as the possibilities for improving the quality of the world's cities. Urban Parks has two major functional aspects: first, the effect of green spaces and parks in promoting environmental conditions as lung of the city, and secondly, the role of urban land uses in a variety of leisure citizens by providing leisure individual and collective. With such a background, this paper aims to provide solutions and guidelines to improve the efficiency of urban public parks with an emphasis on the city, based on the results of theoretical studies, surveys and polls of people and experts to identify and analyze the barriers inhibiting or reducing the overall productivity of urban parks to be explored. The solutions to remove or reduce these barriers and increase the attractiveness and public reception of the urban public spaces is presented. Physical and functional characteristics of all the parks in the city and study the strengths and weaknesses of the park were evaluated in relation to citizens. We provide a functional hierarchy of the city park based on existing conditions and constraints and possibilities of each park inspired by the experiences we have in the planning and urban parks. In addition, some parks that have been in place special conditions or specific proposals have been presented.

Keywords: urban parks, urban green spaces, leisure, functional hierarchy, the environmental role.

آنچه امروزه در سرآغاز قرن بیست و یکم برای شهر های ما بحران محسوب می شود و چهره ی شهر ها را زشت و نابسامان و شهروندان را افرادی بی روح، خسته و آزرده کرده است، گسستن و نابودی تدریجی پیوند انسان و طبیعت است که متأسفانه در سال های اخیر در کار توسعه شهری و نظام شهرنشینی کشور به این مسئله کمتر توجه شده است (زنگی آبادی و مختاری ملک آبادی، ۱۳۸۴). این توسعه بی رویه و ناپایدار شهری، باعث افزایش حاشیه نشینی، تخریب نواحی سبز شهری، و بالا رفتن تقاضا برای زمین های شهری می شود که این خود زمینه ساز از بین رفتن فضاهای سبز درون شهری و تغییر کاربری این گونه اراضی شده است و این ممکن است باعث مشکلات زیست محیطی جهانی خاصی مانند شکل گیری جزایر گرمایی شهری بشود (Leitao & Ahern, ۲۰۰۲)؛ بنابراین راهبردهای ممکن برای رسیدن به توسعه پایدار شهری به صورت زیر تعریف شده است: برنامه ریزی محیطی، توسعه فضای سبز، بهبود شرایط زیستی و توجه به ارزشهای اکولوژیکی و اجتماعی^۱ (بمانیان و همکاران، ۱۳۸۸).

امروزه گسترش شهرها و بویژه شهرهای بزرگ در جهان سوم، موجب تشدید عوارض منفی توسعه شهری است که تشدید آلودگی های محیط از مهمترین آنها به شمار می رود. توسعه بی رویه و ناپایدار شهری، باعث تخریب نواحی سبز شهری می گردد (بهمن پور، محرم نژاد، ۱۳۸۶). با توجه به مسائل و مشکلاتی که شهرها دارند، بایستی به ابعاد و اصول توسعه پایداری شهری توجه نمود. هدف فرآیند توسعه پایدار شهری ایجاد یا تقویت ویژگیهای پایداری در زندگی اقتصادی، اجتماعی-

پارکها و فضای سبز شهری به عنوان بخشی از فضای شهری و با دارا بودن ابعاد زیست محیطی، کالبدی، اجتماعی و فرهنگی (Mcpherson, ۱۹۹۴)، نقش مهمی در افزایش و بهبود کیفیت زندگی شهری (Jim and Chen, ۲۰۰۷, Del Saz and Leandro, ۲۰۰۷; Kantor and Unger, ۲۰۱۰; مجنونیان, ۱۳۷۴, Van Leeuwen, Tyrvainen et al, ۲۰۰۷, et al, ۲۰۰۹)، ایجاد مطبوعیت برای شهروندان (Wolf, ۲۰۰۴)، ایجاد تفریح و سرگرمی (Rabare, et al, ۲۰۰۹, Chace and Walsh, ۲۰۰۶, Attwell, ۲۰۰۰)، اوقات فراغت و استفاده از فرصت های زیبایی شناختی (Kong et al, ۲۰۰۷)، بهبود کیفیت هوای شهری (Nowak and Heisler, ۲۰۱۰)، تنوع زیستی، محافظت از فرسایش خاک، جذب بارش و آلودگی ها، کاهش تاثیرات جزیره حرارتی شهر (Kong and Nakagoshi, ۲۰۰۶)، ایمنی و سلامت ساکنین شهر (Comber et al, ۲۰۰۸)، به ویژه در کشورهای در حال توسعه که تعدادی از مناطق مهم مادرشهری جهان را شامل می شوند (Thaiutsa, et al, ۲۰۰۸)، ایفا کرده و فضایی را برای بحث و تعاملات اجتماعی و فرهنگی (Shafer and Jacob, ۲۰۰۱; Thampson, ۲۰۰۲)، ایجاد نقش منسجم در گروه های اجتماعی (Germann-Chiari, and Seeland, ۲۰۰۴)، یکپارچگی اجتماعی، ایجاد آسایش، پرورش کودکان، درمان برخی بیماری ها (Balram and Dragicovic, ۲۰۰۵) و مشارکتهای ارزشمند شهری که منافع اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی شهری را به دنبال دارد (Dunnett et al, Matsuoaka and Kaplan, ۲۰۰۸)؛ ۲۰۰۲) فراهم می آورد.

۱. در این راستا نیز مقوله فضای سبز شهری، یک مقوله ی نسبتاً جدید در مدیریت شهری ایران است. بطوریکه در سال ۱۳۴۵ هجری شمسی، سرانه فضای سبز در شهر تهران با جمعیت ۲٫۷ میلیون نفر حدود ۷۳ متر مربع بوده است (ذواشتیاق، ۱۳۷۷). عمده نیاز شهروندان به فضای سبز از طریق دسترسی به محیط های طبیعی، باغات و مزارع کشاورزی داخل و خارج از شهر تأمین می شده است. با گسترده شدن سطح شهر و متمرکز شدن فضای داخلی آن خلاء ضرورت دسترسی به محیط های طبیعی و سبز بیشتر نمایان می شود. بر این اساس توسعه کمی و کیفی فضای سبز طی نیم قرن گذشته به یکی از غدغه های مهم مصلحان شهری تبدیل شده است.

فرهنگی و زیست محیطی شهر است^۱. رشد جمعیتی و کالبدی شدید شهرها در قرن اخیر علاوه بر نتایج مثبتی نظیر افزایش فرصتهای اشتغال، ارتقاء سطح رفاه عمومی جوامع، افزایش طول عمر، افزایش نرخ عمومی سواد و کاهش نرخ مرگ و میر موجب بروز برخی پیامدهای منفی به ویژه در حوزه های اجتماعی و زیست محیطی نیز گردید. مهمترین موضوعاتی که غالباً به عنوان چالش های فراروی توسعه شهری در زمینه های اجتماعی و زیست محیطی می گردد مشتمل بر مواردی چون انزوایگزینی و کاهش روزافزون تعاملات اجتماعی شهرنشینان و خشکی و خشونت محیط زیست کاملاً مصنوع و مکانیکی و تخریب محیط زیست طبیعی در توسعه های شهری است. چنین انگاره هایی به ویژه از قرن بیستم به این سو اندیشمندان، نظریه پردازان و در مرحله بعد تصمیم سازان و تصمیم گیران شهری را بر آن داشت تا برای کاهش این گونه تبعات منفی نظرات، راهکارها و پیشنهادات گوناگونی ارائه نمایند. تقریباً در همه این موارد به طور مستقیم یا غیرمستقیم پیرنگ نمودن بعد طبیعی زیست گاه های شهری و حفظ عناصر طبیعی موجود در آنها به عنوان راهکاری اساسی برای تعدیل شرایط مکانیکی شهرها از ابعاد اجتماعی و زیست محیطی پیشنهاد گردیده است. پارک ها و فضاهای سبز شهری از عناصر اصلی ساخت شهر با ماهیت طبیعی هستند که به طور همزمان فراهم آورنده ظرف وقوع کنش های و یادگیری های اجتماعی و نیز ارائه دهنده جلوه ای از محیط زیست گیاهی طبیعی با کارکردهای متنوع هستند. بدیهی است از آنجا که تداوم و بقاء کارکردی هر فضای شهری در گرو استقبال و استفاده مردم از این فضاها

و جلوگیری از رها شدن و به اصطلاح «بدون مشتری ماندن» این فضاهاست باید توجه داشت که حتی حفظ کارکردهای سبز و زیست محیطی پارک های شهری پیوند مستقیم با بهره برداری عمومی از آنها و در نتیجه پویایی و حیات شهری آنها دارد و حیات شهری این فضاها حاصل نمی گردد مگر با فراهم نمودن بستر مناسب برای حضور گروه های مختلف شهروندان در آنها. ضرورت توجه به فضای سبز شهری در طرح های توسعه شهری در سال های اخیر در کشور بیش از هر چیز در بخش مدیریت فضای سبز شهرداری ها مطرح بوده و تفکر حاکم در این زمینه بیشتر در راستای ایجاد فضاهای سبز جدید و توسعه آنها بوده است. در مطالعات بسیاری بر اهمیت پارک ها بعنوان فضاهای سبز شهری اشاره شده، و کارکردهای عمده ای نظیر کارکردهای محیط زیستی (Flores and et al, ۱۹۹۸)، کارکردهای اجتماعی- فرهنگی (Germann-Chiari and Seeland, ۲۰۰۴; Balram and Dragi covic, ۲۰۰۵)؛ کارکردهای زیبایی شناختی (Chisura, ۲۰۰۴)؛ کارکردهای روانشناختی (Kaplan and Kaplan, ۱۹۸۹) و کارکردهای اقتصادی (Morancho, ۲۰۰۳) را برای این فضاها متصور بوده اند. از این رو توسعه و تدارک فضاهای آزاد و سبز مناسب برای پاسخ گویی به نیازهای اجتماع- روانی شهروندان امروز و آتی با نگرشی پایدار امری ضروری تلقی می شود. چنین بستری نیز با تدارک جذابیت های فرمی و فعالیتی در پارک ها برای جذب گروه های مختلف اجتماعی و سنی امکان پذیر می گردد و البته سطوح و گونه های متنوع این تمهیدات و جذابیت ها باید از سوئی متناسب با الگوهای موجود و مطلوب گذران اوقات فراغت شهروندان و از سوئی دیگر متناسب با

۱. امروزه بوستان ها بعنوان فضای سبز عمومی نقش مهمی در کاهش مشکلاتی همانند آلودگی هوا، آلودگی آب، مشکلات روحی و روانی دنیای مدرن دارند. وجود بوستان ها در شهرها به لطافت هوای شهر کمک می کند. در اغلب شهرهای بزرگ اروپا و آمریکا وجود این فضاها کمک بزرگی به ساکنین نموده و با علم به اینکه میزان و مقدار نزولات آسمانی در این نقاط فراوان است، ولی بصورت کاملاً نظام مند به ایجاد فضای سبز در شهرها می پردازند. بنابراین ایجاد بوستان ها برای شهرهای عظیم کشور، امری کاملاً ضروری به نظر می رسد. خشکی هوای داخل شهرها و عدم وجود پوشش گیاهی در روحیه مردم شهرنشین اثر می گذارد. در ساختن ساختمان های چند طبقه و آسمان خراش هایی که امروزه ساخته می شوند، باید عوامل متعددی را در نظر بگیرند و در اصول شهرسازی ایجاد فضای سبز شهری را در رأس امور قرار دهند.

ظرفیت های پارک مشتمل بر موقعیت هر پارک، ویژگی های کالبدی آن نظیر وسعت، کمیت و کیفیت پوشش گیاهی، دسترسی و ارتباطات و حتی علقه های اجتماعی- روانی شهروندان نسبت به پارک باشد.

مواد و روشها

شهر اراک به لحاظ ویژگی های اقلیمی- جغرافیایی و همچنین کارکردهای عمده صنعتی خود و تبعات زیست محیطی اجتناب ناپذیر ناشی از آن، از گذشته، همواره مورد توجه برنامه ریزان و مدیران شهری از نظر کفایت فضاهای سبز شهری به عنوان عامل کاهش آلودگی های زیست محیطی ناشی از فعالیت صنایع بوده است. از طرفی کارکرد دانشگاهی و جوانی جمعیت این شهر و نیز اختصاص سطوح گسترده ای از محدوده قانونی شهر به پارک های شهری، این ضرورت را ایجاد می نماید که از این پارکها به عنوان فضاهای مطلوب برای گذران اوقات فراغت جامعه شهری جوان اراک استفاده گردد. بررسی های اولیه نشان می دهد با وجود اختصاص سطوح وسیعی از پهنه شهری اراک به پارک های شهری و نیز کارکرد دانشگاهی و جوانی جمعیت این شهر از قابلیت های پارک های شهر در زمینه گذران اوقات فراغت و سایر عملکرد های اجتماعی امکان پذیر، بهر برداری بایسته و شایسته صورت نمی گیرد. به بیانی دیگر از دو وجه زیست محیطی و اجتماعی پارک های شهری، در مورد پارک های شهری اراک، تنها وجه زیست محیطی آنها تحقق یافته اند. شاید این تاکید زیاد بر وجه زیست محیطی و مغفول ماندن وجه اجتماعی پارک های شهری اراک، ناشی از توجه ویژه به نقش زیست محیطی پارک ها در گذشته بوده است.

در این مطالعه، تلاش گردیده است تا ضمن شناسایی و تبیین عوامل و موانع موثر بر استقبال و استفاده شهروندان اراکی از پارک های شهری، راهکارها و پیشنهاداتی عملی در راستای حذف یا دست کم کاهش تاثیرات این عوامل بازدارنده و در

نتیجه افزایش سطح بهره وری اجتماعی ارائه گردد. بر این اساس به طور دقیق تر و متوالی این پژوهش دو هدف زیر را دنبال می نماید:

۱. اول این که از نگاه شهروندان عوامل دفع کننده در مراجعه روزانه یا هفتگی آنان به پارک های شهری کدامند.

۲. دوم اینکه به چه روش ها و با چه مکانیزم هایی می توان جذابیت هایی شکلی و عملکردی برای بالا بردن سطح مراجعه شهروندان به پارک ها و ارتقاء سطح بهره وری عمومی ایجاد نمود.

در این پژوهش با توجه به ماهیت موضوع تحقیق از «روش تحلیل مقایسه ای» با انتخاب نمونه های الگو و با تکیه بر «روش اسنادی» و نیز «پیمایش های میدانی» و بالاخره در در بخشی از پژوهش از «روش دلفی» استفاده گردیده است. علاوه بر این تکنیک های مورد استفاده در بخشهای مختلف این پژوهش عبارتند از پرسشنامه، مصاحبه، مشاهده مشارکتی و عکسبرداری.

ادبیات نظری

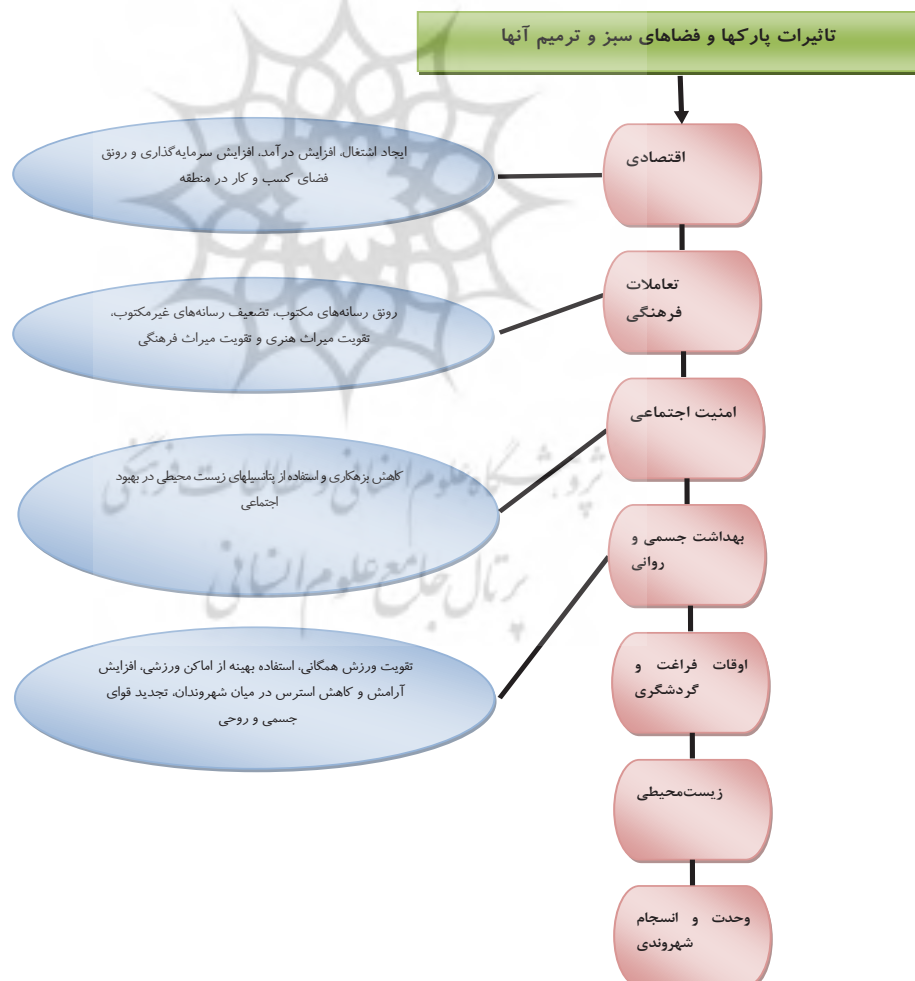
۱- ضرورت برنامه ریزی اوقات فراغت شهروندان

از دیدگاه علوم تربیتی، ضرورت و اهمیت برنامه ریزی اوقات فراغت از این موضوع ناشی می شود که اوقات فراغت را اساساً باید یک ظرف زمانی تهی دانست که در صورت بهره برداری صحیح از این ظرف می تواند منشأ رشد و تعالی فرد گردد و برعکس در صورت گذران باطل آن می تواند بسیاری انحرافات فردی و اجتماعی را موجب گردد. «جان آر کلی» معتقد است هر نوع زمان خارج از زمان کار موظف را هر چند با رضایت خاطر بگذرد نمی توان اوقات فراغت نامید مگر اینکه دارای تاثیرات مثبت و سازنده روحی و جسمی باشد و در غیر این صورت باید آن را اوقات وقت گذرانی و بطالت نامید (Kelly, ۱۹۹۰: ۲). بنابراین اوقات فراغت بسته به نوع فعالیت هایی که در آن انجام می شود می تواند تاثیر مثبت یا منفی در شخصیت افراد داشته باشد و حتی این تاثیر ممکن است به جنسیت فرد نیز بستگی داشته

باشد (suzan, ۱۹۹۵:۲۴۵).

یونانی به عنوان فضاهای اصلی گذران اوقات فراغت رسمی مطرح بودند (موریس، ۱۳۷۸). هرچند مبحث اوقات فراغت در بدو امر معطوف به اختصاص ساعاتی از روز و هفته به اوقات فراغت کارگران با هدف بالا بردن بازده کاری آنان بود با اینحال با گذشت زمان دایره شمول برنامه ریزی گذران اوقات فراغت به سطح عمومی جامعه رسید و همه گروه های اقتصادی- اجتماعی و سنی و جنسی را تحت پوشش قرارداد. با روشن تر شدن ابعاد اهمیت موضوع اوقات فراغت از جنبه های جامعه شناختی، روان شناسی، اقتصادی و حتی سیاسی، مباحث تخصصی تری در موضوع اوقات فراغت در مراکز مطالعاتی و دانشگاهی معتبر دنیا

برنامه ریزی علمی در خصوص اوقات فراغت با شروع انقلاب صنعتی آغاز می گردد که در این زمان با رشد فزاینده جمعیتی و کالبدی شهرها و تبعات روحی- روانی آن به ویژه تاثیرات منفی آن در راندمان نیروی کار کارگاه ها و کارخانجات مولود انقلاب صنعتی که منشا تحولات آرمانی کیفیت زندگی بشر به شمار می رفتند، بحث لزوم برنامه ریزی برای گذراندن اوقات فراغت شهروندان و به ویژه کارگران و اصولاً طرح مقوله اوقات فراغت موضوعیت می یابد. هر چند باید خاطر نشان ساخت که قدمت موضوع اوقات فراغت را دست کم از دوران باستان می توان ردیابی نمود کما اینکه فروم های رومی و آگورا های

نمودار ۱. تاثیرات ترمیم پارکها و ضرورت برنامه ریزی کالبدی آنها؛ ماخذ: نگارندگان.

دنبال می‌گردد. به هر روی واقعیت این است که امروزه با پیدایش انبوهه‌های جمعیتی عظیم انسانی در قالب سکونتگاه‌های بزرگ شهری و کلانشهری بر خلاف گذشته‌های نه چندان دور نیازهای غریزی و فراغتی انسان به طور طبیعی و در خلال کار و زندگی روزانه تامین نمی‌گردد. هر چه شهر بزرگتر و پر جمعیت تر می‌گردد، شکاف و جدائی انسان این فرزند طبیعت از محیط طبیعی افزایش می‌یابد و به همین ترتیب تنش‌های روحی و روانی ناشی از ازدحام، ترافیک، تراکم، آلودگی هوا و انواع آلودگی‌های صوتی و بصری اجتناب‌ناپذیر زندگی شهری افزون می‌گردد و در این شرایط برنامه‌ریزی و تمهید فضاهای مناسب گذران اوقات فراغت برای شهروندان به منظور کاهش فشارهای روحی و روانی ناشی از زندگی ماشینی و خشک شهری و تدارک بستر مناسب برای تجدید قوای روحی و روانی شهروندان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

۲- فضاهای گذران اوقات فراغت در شهرهای معاصر

از دوران قاجار در شهرهای بزرگ ایران به ویژه پایتخت فضاهای خاصی به سبک و سیاق اروپایی برای گذران اوقات فراغت شهروندان ایجاد می‌گردد که از جمله این فضاها می‌توان به تماشاخانه‌ها اشاره نمود، گو اینکه این فضاها بیشتر و پیشتر از آنکه دارای بعد عملکردی باشند بر بعد فرعی و شکلی خود به عنوان مظاهر تمدن نوین متکی بودند. در دوره پهلوی، اولین پارک شهری با فاصله زمانی نسبتاً زیاد پس از تخریب محله سنگلج در تهران در این مکان به وجود آمد (حبیبی، ۱۳۸۷، ص ۱۶۵) و بعدها عناصری نظیر موزه‌ها، کتابخانه‌ها و باغ‌های ملی، باغ وحش‌ها و فضاهای ورزشی به عنوان نسل دوم فضاهای برنامه‌ریزی شده گذران اوقات فراغت وارد عرصه‌های شهری شدند و بالاخره در چند دهه اخیر فرهنگسراها و کافی‌نت‌ها و شبکه‌های اینترنتی را می‌توان به عنوان گونه فضاهای نوین گذران فراغت شهری معرفی نمود.

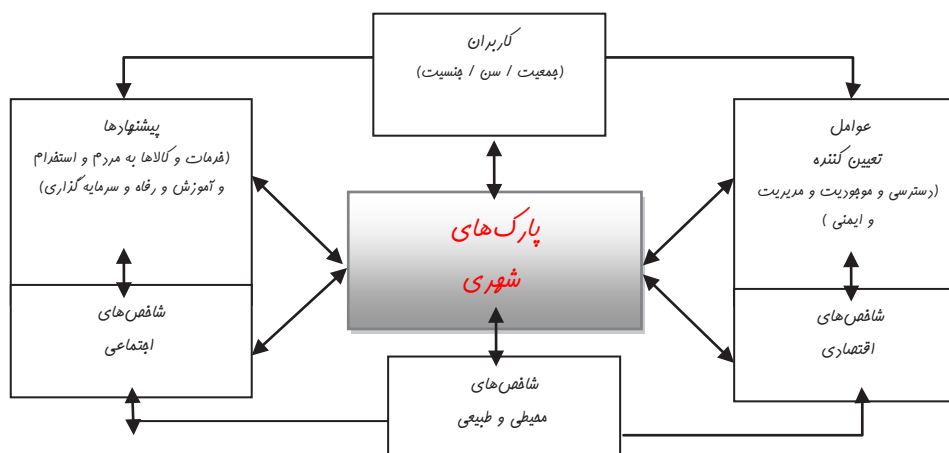
امروزه در برنامه‌ریزی و طراحی شهری تامین فضاهای مورد نیاز برای گذران اوقات فراغت شهروندان جزئی جدائی‌ناپذیر از طرحهای توسعه شهری است. به گونه‌ای که ضوابط و استانداردها و سرانه‌های خاصی برای هر کدام از انواع این فضاها در نظر گرفته می‌شود. علاوه بر این اجرا یا تکمیل یا ارتقاء هر کدام از این فضاها بخش‌های گوناگون دولتی به طور مستقیم یا غیرمستقیم متولی نظارت بر این فضا هستند. در شهرهای امروزی، انواع مختلفی از فضاهای گذران اوقات فراغت وجود دارد که می‌توان بر اساس عملکردهای نوع دوم (که پس از عملکرد اصلی فراغتی قرار می‌گیرد) آنها را به گروه‌های زیر دسته‌بندی نمود؛

الف- فضاهای تفریحی- تفریحی: شامل پارک‌ها، سیرک‌ها، کافی‌شاپ‌ها و مواردی از این دست می‌گردند، ویژگی مهم این فضاها عام‌تر بودن مخاطبین و غلبه وجه تفریحی آنها بر سایر وجوه می‌گردد.

ب- فضاهای فرهنگی- هنری: این فضاها، شامل سینماها، سالن‌های آمفی‌تاتر، فرهنگسراها، گالری‌های هنری خانه هنرمندان، مساجد، کلیساها و... می‌گردد که در مقایسه با فضاهائی نظیر پارک‌ها، گروه‌های هدف خاص تری را دارا هستند. ج- فضاهای ورزشی: فضاهای ورزشی به دلیل مورد استفاده قرار گرفتن توسط جوانان و نوجوانان و دارا بودن توام اثرات مثبت روحی و جسمی در میان فضاهای گذران اوقات فراغت واجد اهمیتی خاصی هستند. این فضاها شامل زمینهای روباز و سالن‌های سرپوشیده ورزشی می‌گردند.

د- فضاهای علمی: فضاهای نظیر کافی‌نت‌ها، موزه‌ها، کتابخانه‌ها یا سالن‌های علمی و... جزء این نوع فضاها می‌گردند. این فضاها نیز علاوه بر اهمیت تفریحی دارای کارکردهای علمی- آموزشی هستند و امروزه به عنوان فضاهای نوظهور در عرصه شهری نقش آفرینی می‌کنند.

۳- پارک‌های شهری به عنوان فضاهای مهم گذران

نمودار ۲. مدل مفهومی اهمیت پارک‌های شهری؛ ماخذ: (Rabare et al; ۲۰۰۹)

اوقات فراغت شهروندان

کف‌سازی، معابر و دسترسی از مؤلفه‌های فضاهای سبز اجتماعی (عمومی) به شمار می‌روند. از این فضاهای سبز، معمولاً با عنوان «پارک» نام برده می‌شود. در واقع فضاهای سبز اجتماعی شامل همه فضاهای سبز عمومی مجهز به خدمات و تسهیلات می‌شود.

اهمیت پارک‌های شهری در گذران اوقات فراغت شهروندان به حدی است که امروزه پارک‌های شهری که با هدف اصلی ایجاد بستر مناسب گذران اوقات فراغت ایجاد می‌گردند در کنار پارک‌های زیست‌محیطی به عنوان گونه اصلی پارک و فضای سبز معرفی می‌گردند (شریفی، ۱۳۷۱). «بنزروهوارد» از پیشروان شهرسازی طبیعت‌گرا و مبدع ایده باغشهرها در طراحی شهر ایده آل خود، یک پارک بزرگ شهری را بخش اصلی مرکز تفریحی و فراغتی این شهر معرفی می‌کند. در حقیقت اولین پارک طراحی شده که دارای فضای سبز عمومی و امکانات جنبی تفریحی و ورزشی بوده است در همین زمان به وجود آمده است (Jakson، ۱۹۸۱: ۳۴-۳۶).

در دیدگاه ترقی‌گرا که به ویژه در حوزه شهرسازی توسط لکوربوزیه توسعه یافت، پارک‌ها و فضاهای سبز شهری به لحاظ دارا بودن ابعاد بهداشت محیطی و کارکرد فراغتی به عنوان یکی از بخشهای

منظور از فضاهای سبز شهری، نوعی از سطوح کاربری زمین شهری با پوشش گیاهی انسان‌ساخت می‌باشد که هم‌واجد بازدهی اجتماعی و هم‌واجد بازدهی اکولوژیک هستند. در این میان باغ‌های میوه در شهر می‌توانند هم‌واجد «بازدهی اکولوژیک» باشند و هم‌واجد «بازدهی اقتصادی»؛ اما به علت عدم امکان بهره‌برداری عمومی، فضای خصوصی تلقی شده و نمی‌توانند «بازدهی اجتماعی» باشند. منظور از «بازدهی اکولوژیک» عبارت است از: زیباسازی بخش‌های شهری، کاهش دمای محیط، تولید اکسیژن، افزایش نفوذپذیری خاک در مقابل انواع بارش و مانند اینها و از دیدگاه حفاظت محیط زیست فضای سبز شهری بخش جاندار ساخت کالبدی شهر را تشکیل می‌دهد (سعیدنیا، ۱۳۷۹، ص ۲۹). در واقع وقتی صحبت از کاربری فضای سبز می‌شود، منظور فضاهای سبز عمومی هستند. فضاهای سبز عمومی، فضاهای شهری هستند که واجد بازدهی اجتماعی می‌باشند. این فضاها برای عموم مردم در گذران اوقات فراغت، تفریح و مصاحبت با دوستان و گردهمایی‌های اجتماعی و فرهنگی استفاده می‌گردد، فضاهای یاد شده اساساً برای این منظور طراحی یا تجهیز شده‌اند. وجود نیمکت، روشنایی، آبخوری، دستشویی،

نمودار ۳. اثر مناظر و چشم اندازها بر بهبود سلامتی - ماخذ: برگرفته از (Abraham, et al, ۲۰۰۹)

پارک های شهری در گذران اوقات فراغت شهروندان را ناشی از موارد زیر دانست:

۱- پارکهای شهری به دلیل دارا بودن پوشش گیاهی از ابعاد زیست محیطی واجد اهمیت فراوانند که این نقش با گسترده تر شدن شهر، ارزش بیشتری می یابد.

۲- پارکهای شهری تنها نوع فضاهای فراغتی هستند که دارای ماهیت طبیعی و منعطف در محدوده مصنوع و صلب شهر هستند و این مسئله در ترکیب با بعد زیبایی شناختی گل و گیاه موجود در پارک ها بر زیبا سازی چهره محیط زیست شهری تاثیر خاصی دارند.

۳- پارکهای شهری دارای بیشترین تنوع گروههای اقتصادی- اجتماعی کاربران و وسیعترین دایره شمول سنی بهره برداران در مقایسه با سایر فضاهای عمومی هستند.

۴- به دلیل ملاحظات شهرسازی و جایگاه پارک های شهری در طرح های توسعه شهری، این فضاها، ارائه کننده بیشترین سطوح فضای قابل بهره برداری برای مردم هستند.

به هر حال، امروزه کلاً پذیرفته شده است که پارک های شهری اگر نه مهمترین، یکی از مهمترین فضاهای گذران اوقات فراغت شهروندان هستند همچنانکه گفته شد این اهمیت به ویژه از این

اصلی و مهم شهر مورد تاکید فراوان قرار گرفته اند. لکوروبوزیه این فضاها را به عنوان بستر اصلی گذران اوقات فراغت در شهرها تعریف می کند. وی پارک های شهری را یکی از بخش های اصلی کالبد شهر می داند که در ارتباط مستقیم با گذران اوقات فراغت شهروندان قرار می گیرند و برنامه ریزی اوقات فراغت را بخشی از وظایف شهرسازی می داند، وی معتقد است ساعات آزاد فراغت در شهرها حاصل از گسترش زندگی مکانیکی شهری باید به گردش و استراحت در طبیعت اختصاص یابد و بدین لحاظ نگهداری یا بوجود آوردن پارک ها و فضای سبز شهری یک ضرورت اجتناب ناپذیر است که به سلامتی نوع بشر وابسته است (لکوروبوزیه ۱۳۵۵، ص ۳۲).

«لوییس کیبل» ضمن تعریف پارک های شهری به عنوان گونه ای از فضاهای باز فراغتی شهری، آنها را به عنوان جزء مهمی از کلیت شهر تعریف می کند و معتقد است وجود فضاهای مناسب فعالیتهای فراغتی در پارک ها متضمن منافع بیشتر برای مردم و بهره برداری از پارک هاست. وی لزوم برگزاری رویدادها و مراسم مختلف و حتی بازیها و سرگرمی هائی برای گروه های سنی مختلف را از مقتضیات حیاتی پارک ها عنوان می کند (Keeble, ۲۳۸:۱۹۸۳-۲۴۲). در یک نگاه دقیق تر می توان جایگاه و اهمیت ویژه

جهت قابل توجه است که در شهرهای بزرگ پارک های شهری با حفظ عملکرد زیست محیطی خود بستر مناسبی برای گذران اوقات فراغت توده های مردم فارغ از طبقات اقتصادی و اقشار اجتماعی را فراهم می آورد.

۴- بررسی و مطالعه و طبقه بندی کارکرد ها و نقش های مورد انتظار از پارک های شهری پارک های شهری با توجه به ویژگی های محیطی و طبیعی خود دارای کارکردهای متنوع و متعددی هستند، در یک دسته بندی عملکردی می توان کارکردهای گوناگون پارک های شهری را به شرح زیر برشمرد:

۴-۱- تامین فضای گذران اوقات فراغت

یکی از دو بعد مهم فلسفی ایجاد پارک های شهری، فراهم آوردن زمینه گذران اوقات فراغت است به بیانی دیگر پارک های فراغت محور در کنار پارک های طبیعت محور دو گونه اصلی پارک های شهری هستند. در این حال، پارکهای طبیعت محور می تواند به صورت درختان ها و پارک های طبیعی و ... ایجاد گردند اما پارکهای شهری باغلبه عملکرد فراغتی به صورت پارک های رایج شهری ایجاد می گردند.

۴-۲- کارکرد زیست محیطی

بدیهی ترین کارکرد پارک ها و فضاهای سبز شهری عملکرد زیست محیطی آنهاست. پوشش گیاهی و به ویژه درختان موجود در پارک ها موجب جذب الودگی هوا، جذب دی اکسید کربن موجود در هوا و تولید اکسیژن می گردند، وجود پارک های شهری به مثابه جزایری سبز در درون شهرهای صنعتی معاصر موجب تلطیف هوا و کاهش خشکی و خشونت هوا می گردند. همچنان که در نظریه اندام وارگی شهری، پارک ها و فضاهای سبز شهری به عنوان ریه های تنفسی و از ضروریات ادامه حیات شهرها معرفی می گردند. فضاهای سبز، علاوه بر این قابلیت کاهش آلودگی صوتی در محیط های زیست شهری را نیز دارند. به نحوی که امروزه یکی

از راهکارهای مطرح در کاهش آلودگی صوتی در بافت های مسکونی که در مجاورت کاربریهای مولد سر و صدا نظیر شبکه های اصلی معابر و نیز فرودگاه ها واقع هستند، ایجاد و توسعه پارک و فضاهای شهری است.

۴-۳- تاثیرات مطلوب روانی پارک ها بر شهروندان

آثار مثبت روانی ناشی از وجود پارک های شهری بر شهروندان از جهات چندی قابل مطالعه است؛

۱- نخست اینکه پارک های شهری به عنوان جلوه هائی از طبیعت، گونه ای از احساس آرامش روحی و روانی را در انسان شهرنشین این فرزند طبیعت ایجاد می نمایند. اهمیت پارک و فضای سبز در ایجاد آرامش روانی از طریق پیوند دادن دوباره انسان دور افتاده از اصالت طبیعی خود، تا بدانجاست که تقریباً همه دیدگاه های کلاسیک و مدرن شهرسازی اعم از فرهنگ گرا، طبیعت گرا، نوگرا و ... راه حل کاهش پیامدهای روانی زندگی در شهرهای صنعتی نوین را آوردن فضای سبز به دل شهر می دانند (شوای، ۱۳۷۵) و از همین روست که در همه شهرهای بزرگ دنیا، شهروندان، در هر فرصت مقتضی به حومه های طبیعی و خوش آب و هوای شهر سفر می کنند.

۲- دوم اینکه، از نظر روان شناسان رنگ غالب سبز در پارک ها و فضاهای سبز شهری دارای کارکرد روانشناختی در ایجاد حس آرامش و رفع اضطراب در افراد می گردد. این به سبب مکانیزم روانشناختی رنگ سبز است. آنچنانکه در برخی جوامع، از هیچ کوشش و تکاپویی برای بهره برداری قابلیت های روانشناختی فضای سبز فرو گذاری نمی گردد و حتی در برخی دانشگاه ها درس های گل درمانی تدریس می شود (خوشخو، ۱۳۷۱).

۳- و سوم اینکه زیباسازی محیط از طریق پوشاندن مناظر نامناسب و در عوض ارائه جلوه های زیبای گلها و درختان، متصاعد کردن بوهای مطبوع گلها و گیاهان، قلمرو مطلوب روانی را برای استفاده کنندگان از پارک ها فراهم می آورد که موجب

تجدید قوای روحی و تامین آرامش روانی شهروندان می گردد.

۴-۴- کارکردهای اجتماعی - فرهنگی

از یک نگاه، می توان پارک های شهری را اشتراک بخشی از سرانه های فضاهای سبز شهری در بسترهای تعریف شده خاصی تعریف نمود که این اشتراک و تجمیع موجبات برقراری روابط اجتماعی رو در روی بیشتر بین شهروندان را فراهم آورد. راجر ترانسیک ضمن تقسیم بندی فضاهای شهری به عنوان بسترهای کالبدی وقوع تعاملات اجتماعی به دو دسته سخت فضاها و نرم فضاها پارک های شهری را در دسته دوم که فاقد بدنه های سخت معماری هستند قرار می دهد (Trancik, R, ۱۹۶۸).

بر این اساس یکی از کارکردهای مهم پارک های شهری، ایجاد زمینه مناسب برای وقوع کنش های متقابل اجتماعی بین شهروندان است به گونه ای که از این دیدگاه با افزایش شدت و حدت استفاده از یک پارک شهری، کارائی و بهره وری آن پارک بالاتر می رود و به تحقق هدف اجتماعی خود نزدیکتر می شود. از طرف دیگر وجود پارک های شهری به عنوان فضاهائی برای گذران اوقات فراغت در فواصل مناسب نسبت به بخش های مسکونی می تواند در علاقه مندی مردم به محیط زندگی شان تاثیر گذار باشد. در واقع رابطه مستقیمی بین میزان جذابیت محیط زندگی و احساس تعلق به آن از سوئی و وجود امکانات گذران فراغت در محل از سوی دیگر وجود دارد (burby, ۱۶: ۱۹۷۶-۱۷).

همچنین به لحاظ فرهنگی پارک های شهری به سبب مطبوعیت های ذاتی خود می توانند فراهم آورنده زمینه مناسب برای بسیاری آموزش های غیر رسمی فرهنگی- اجتماعی برای شهروندان گردند. گذران اوقات فراغت در چنین محیط هائی در قالب گروه های دانش آموزی و حتی خانوادگی می تواند با برنامه ریزی نهادهای غیر دولتی به اشاعه فرهنگ مسائلی چون حفظ محیط زیست که پایه حیات بشر است کمک کند (liber and fesenm).

(Aier, ۱۹۸۳).

۵- بررسی، مطالعه و معرفی چند پارک نمونه در جهان با تاکید بر نظام عملکرد و استفاده های عمومی از آنها.

به منظور شناخت کلی عوامل موثر بر موفقیت پارک های شهری بر جذب شهروندان، می توان به بررسی نمونه هائی از این گونه پارک ها در کشور های مختلف پرداخت. در مطالعه ای که در مورد پارک های آیازمو (Ayazmo) در بلغارستان، دروید- هیل (Druidhill)، گوئینس (Gwynns)، پترسون (Patterson) و کیلبرن (Cylburn) در ایالات متحده، استاپلی (Staply) و چشایر (Cheshire) در انگلستان، کرولی اورت (Everett Crowley) و ماهون (Mahoun) در کانادا، برونوت وود (Brunt Wood) در انگلستان، ساگا (Saga) در ژاپن و تعدادی دیگر از پارک های شهری جهان به عنوان پارک هائی که دارای موفقیت نسبی بوده اند این نتیجه حاصل گردیده است. عوامل موثر در موفقیت این پارکها بسیار متنوع و متعدد و شامل طیفی از جذابیت های بصری پارک، تسهیلات و امکانات مناسب رفاهی و خدماتی موجود در پارک، مشارکت های مناسب مردم در نگهداری پارک، برگزاری فستیوالهائی از قبیل فستیوال سالانه بهار، بازار هفتگی و فستیوال سالانه، دارا بودن مسیرهای زیبای پیاده روی، استفاده از شرایط توپوگرافیک بستر طبیعی زمین در ایجاد چشم اندازها و جذابیت های بصری بدیع استقرار موزه طبیعی، وجود جذابیت های علمی تفریحی نظیر گونه های جذاب زنده حیات گیاهی یا جانوری، استفاده از شرایط توپوگرافیک بستر طبیعی زمین در ایجاد چشم اندازها و جذابیت های بصری بدیع، محوطه سازی و فضا سازی درون پارک ها، ایجاد امکانات و فرصت های ورزش آماتوری برای گروه های مختلف سنی و جنسی، ایجاد زمینه های احساس امنیت در پارک از سوی مردم، برگزاری نمایشگاه های مختلف فصلی با موضوعات فرهنگی و هنری و وجود کاربری های مکمل فرهنگی و

تصویر ۱. سکانس بندی و مقطع بندی پارک شفق؛ ماخذ: نگارندگان.

حفظ حریم امن مراجعین از ورودی های منحصر و خاصی استفاده شده است که بیشتر برای مراجعین محلی شناخته شده می باشند و اندازه آن در حدی نیست که از همگان برای ورود دعوت نماید.

۴- **تفکیک فضاهای ساکت و شلوغ:** طراحی بوستان شفق به گونه ای است که پارک دارای سه زون مشخص: شلوغ (فضاهای بازی)، نیمه شلوغ (تراس بزرگسالان مشرف به فضاهای بازی) و فضاهای خلوت و ساکت (در دو جانب مسیر اصلی) می باشد. و استفاده کنندگان بنا به سلیقه خود، می توانند فضای دلخواه خود را در پارک انتخاب کنند. (تصویر ۲) زون های مختلف پارک را نمایش می دهد.

۵- **ایجاد فضاهای تعامل اجتماعی:** ایجاد فضاهای فضایی در مسیرهای حرکتی جهت ایجاد فضاهایی برای نشستن و بازی شطرنج. ۶- **وجود فعالیت های مختلف:** در پارک شفق فعالیت های متنوعی برای گروه های مختلف سنی جریان دارد. وجود فرهنگسرا، کتابخانه، زمین های بازی، میزهای پینگ پنگ، وسایل ورزشی و ... افراد مختلف را به فضای پارک جذب می کند.

پارک واشینگتن

پارک واشینگتن با مساحت در حدود ۳۹۵۰۰ مترمربع، یکی از مکان های معروف در شهر نیویورک است. این پارک با استقبال ساکنین شهر و توریست ها به عنوان یک فضای عمومی موفق و مکان اجتماع مردم در شهر نیویورک، شناخته شده است. مهم ترین ویژگی های شاخص پارک واشینگتن در بررسی های بعمل آمده به شرح زیر می باشند:

۱- **وجود نقاط شاخص در پارک:** آب نمای مرکزی

آموزشی در کنار پارک و بهره برداری مناسب از فرصت های طبیعی بستر و محدوده اطراف پارک و مواردی از این دست بوده است. از میان بوستان های محلی شهر تهران، بوستان شفق و از میان نمونه های مشهور خارجی، پارک گرین اکر و واشینگتن در شهر نیویورک مورد بررسی قرار گرفته اند. تا ضمن معرفی آنها به عنوان نمونه های موفق ساخته شده، با تحلیل و بررسی دلایل موفقیت آنها در جذب افراد به فضای پارک، و تکمیل این راهکارها در ادامه پژوهش، الگویی جهت تبدیل بوستان های محلی به عرصه حیات جمعی ارائه شود.

بوستان شفق-تهران

بوستان شفق با مساحتی در حدود ۱/۸ هکتار در محله (یوسف آباد) منطقه ۶ شهرداری تهران و در یک بافت مسکونی واقع شده است و به عنوان یک پارک محلی موفق؛ پذیرای حضور فعال افراد محل از کودک، نوجوان و سالمند در ساعات مختلف شبانه روز می باشد. در این بخش، ویژگی های شاخص بوستان شفق در جذب افراد محل، مورد بررسی قرار گرفته است. مهم ترین ویژگی های شاخص این بوستان در بررسی های بعمل آمده به شرح زیر می باشند:

۱- **سهولت دسترسی به پارک:** فاصله مناسب پارک از خیابان اصلی و فرعی و سهولت دسترسی به آن، عامل مهمی در جذب افراد به پارک محسوب می شود.

۲- **مکان یابی مناسب:** مکان یابی بوستان شفق بگونه ای است که این بوستان در مسیر شبکه ارتباط شهری و منطقه ای قرار نگرفته است و بیشتر پذیرای افراد محله می باشد.

۳- **دعوت کنندگی محلی:** در بوستان شفق، برای

و طاق نمای ورودی شمالی در (تصویر ۵) دو ویژگی شاخص و برجسته پارک واشینگتن می باشند. که در محور اصلی پارک در ارتباط مستقیم با یکدیگر قرار گرفته اند. تعریف این دو عنصر شاخص، در ارتباط مستقیم با یکدیگر، موجب افزایش برجستگی آن ها شده است.

۲- مسیرهای حرکتی داخلی پارک: مسیرهای حرکتی پارک واشینگتن را نمایش می دهد. تعریف محورهای اصلی و فرعی، تنوع در طراحی مسیرها، حفظ تداوم و پیوستگی و خوانایی در طراحی مسیرها (از طریق ایجاد محورهای اصلی و فرعی، گره ها و فضاهای مکث مشخص و متعدد) از عناصر اصلی طراحی مسیرهای حرکتی در پارک واشینگتن می باشند.

۳- ایجاد منظر زیبا و طبیعی در پارک: بیشتر سطح پارک واشینگتن به پوشش گیاهی اختصاص داده شده است و درصد کمی از آن را سطح سخت و سنگفرش اشغال کرده اند.

۴- ایجاد حریم برای فضای پارک: حصارهای کوتاه و شفاف در عین ایجاد حریم برای پارک، ارتباط بصری آن را با فضای بیرون حفظ می کنند. در یک دسته بندی کلی می توان درس هائی را که از مطالعات مربوط به نمونه های خارجی در زمینه برنامه ریزی پارک های شهری قابل استخراج است به شرح جدول زیر بیان نمود:

۶- شناخت، بررسی و تحلیل نمونه موردی

۶-۱- ضرورت های برنامه ریزی در جهت ارتقا بهره وری از پارک های شهری اراک

شهر اراک و استان مرکزی بخشی از کویر مرکزی ایران دارای اقلیم بیابانی و مدیترانه است و در کنار استانهای مجاور قم و اصفهان بخش نسبتا بزرگی از کانونهای کیفیت نامساعد آبی و خاکی کویر مرکزی ایران را تشکیل می دهد و بر این اساس ضرورت توجه به فضاهای سبز به عنوان راهکارهائی اصولی جهت تعدیل شرایط آب و هوائی و زیست پذیر تر نمودن این شهری است. همچنین، شهر اراک یکی

از قطب های صنعتی کشور به شمار می رود و در محدوده این شهر، کارخانه ها و کارگاه های متعدد صنعتی وجود دارد. بر همین مبنا، از گذشته در طرحهای توسعه شهری از زمان استقرار اولین صنایع نظیر آلومینیوم سازی و ماشین سازی، در کنار توسعه صنایع، توسعه فضاهای سبز و پارک های شهری در دستور کار برنامه ریزان و مدیران توسعه شهری بوده است.

بالاخره اینکه بررسی های جمعیتی نشان می دهد، هرم سنی- جنسی اراک دارای قاعده ای وسیع است که این خود به معنای جوانی جمعیت این شهر است. به طوریکه بر اساس آمار موجود سرشماری ۱۳۸۵، حدود ۴۰٪ از جمعیت شهری اراک در گروه سنی ۲۹-۱۰ ساله قرار دارند، از سوی دیگر، شهر اراک به سبب دارا بودن کارکرد قوی دانشگاهی، جمعیت جوان زیادی را در خود جای داده است چنانکه بر اساس آمارها در سال ۱۳۸۳، استان مرکزی دارای ۲۹۲۴۳۲ دانشجو در مقاطع مختلف بوده است که بخش عمده ای از این مقدار، متعلق به دانشجویان شهر اراک بوده است (آمارنامه استان مرکزی، ۱۳۸۴). بر اساس استدلالهای فوق الذکر، ضرورت موضوع را امری بدیهی و البته دارای اولویت می نمایاند.

۶-۲- بررسی کمی وضع موجود پارک های شهری اراک

شهر اراک، مرکز استان مرکزی با سطحی بالغ بر ۵۴۰۰ هکتار، دارای حدود ۸۹۶ (۱۶/۵۹) هکتار پارک و فضای سبز می باشد که این مقدار سرانه ای حدود ۱۹/۷ متر مربع برای این کاربری رابه دست می دهد. از این میزان پارک و فضای سبز، ۳۲۰ هکتار به پارک های شهری (با احتساب پارک جنگلی باهنر و پارک وحش) اختصاص دارد که سرانه ای برابر ۷/۳۰ متر مربع را بدست می دهد. با این وصف، شهر اراک به لحاظ کمی از سطوح مناسب پارک های شهری برخوردار است. بر اساس بررسی انجام شده می توان پارک های

جدول ۱. درس های قابل استخراج از نمونه هائی از پارک های شهری موفق جهان

ردیف	عنوان تحقیق	کشور	سال	مهمترین درسها
۱	پارکهای مرکز شهر سیاتل	ایالات متحده	۲۰۰۶	۱- تشکیل گروه محافظین پارکها. ۲- ایجاد زمینه برگزاری مراسم مختلف با آموزش کارمندان. ۳- لزوم همکاری سازمان پارکها انجمنها و نهادهای مرتبط. ۴- توسعه فعالیتهای مقیاس کوچک از قبیل کافه و رستوران
۲	شناسائی پتانسیل پارکها (با نگاهی به پارکها)	انگلستان	۲۰۰۱	۱- ایجاد میدین بازی. ۲- ایجاد محوطه برای هنرهای عام. ۳- ایجاد عوارض طبیعی مانند دریاچه و جنگل. ۴- محدود سازی سموم شیمیائی
۳	پارک آیازمو	بلغارستان		۱- ضرورت تهیه طرح جامع پارکها. ۲- ایجاد کارگاههای مباحثه. ۳- برنامه ریزی جهت برگزاری رویدادهای مختلف
۴	سیستم پارک شهری مطلوب	ایالات متحده	۲۰۰۳	۱- سرمایه گذاری و بکارگیری نیروی انسانی و تجهیزات کافی. ۲- ایجاد دسترسی متعادل و برابر برای اقشار جامعه. ۳- ارتقاء ایمنی در پارک.
۵	ایجاد یک اکوسیستم شهری از فضاهای سبز در بالتیمور	ایالات متحده	-	۱- برنامه ریزی جهت انجام رویدادها و فستیوالهای مختلف. ۲- ظرفیت سازی جهت مشارکت مردمی در محله ها. ۳- حمایت از نهادهای غیر دولتی حامی فضای سبز. ۴- حمایت از تبلیغات مرتبط با پارک.
۶	سازماندهی مجدد پارک ناحیه ای شیکاگو	ایالات متحده	۲۰۰۰	۱- توجه به تخصص و تبحر در مسائل فنی و آموزش پرسنل. ۲- همکاری سازمانهای مختلف جهت کمک به حرفه ای شدن پارک.
۷	اجزاء سیستم پارکهای شهری	هنگ کنگ	۲۰۰۶	۱- ارتقاء ایمنی. ۲- جمع آوری سرمایه کافی. ۳- دسترسی متعادل. ۴- برگزاری رویدادها. ۵- برگزاری فعالیتهای آموزشی جهت ارتقاء کیفیت محیطی. ۶- استفاده از کارمندان متخصص در بخش مدیریت پارک.
۸	بررسی نحوه استفاده از پارکهای شهری میسولا	ایالات متحده	۲۰۰۳	۱- گسترش فعالیتهائی مانند پیک نیک. ۲- زمینهای فوتبال. ۳- استخرهای شنا و زمینهای بازی برای کودکان. ۴- کمک به افزایش آگاهی های مراجع کنندگان با تبلیغات.
۹	نمونه های موردی بهبود پارکهای شهری در کانادا	کانادا	۲۰۰۵	۱- حفظ هویت پارک با مشارکت مردم. ۲- آموزش و ارتقاء محیطی. ۳- ایجاد تسهیلات رفاهی در پارکها (دستشوییها، پیاده روها و...). ۴- دسترسی به پارک.
۱۰	ادراک نحوه استفاده از پارک شهری	ایالات متحده	۲۰۰۴	۱- ایجاد گلخانه های گیاهی با ارزش. ۲- برگزاری رویدادهای مختلف مانند کنسرتها. ۳- ارتقاء امنیت.
۱۱	ابزار بررسی برای تامین فضاهای سبز جذاب و دسترس پذیر	بلژیک	۲۰۰۲	۱- ارتقاء کیفیت محیط طبیعی. ۲- افزایش تسهیلات و تجهیزات طبیعی.
۱۲	دسترس پذیر بودن و جذابیت جهت استفاده از پارکهای عمومی؛ ساگا	ژاپن	-	۱- توجه بیشتر به جوانان در گروه سنی ۳۰-۲۱ سال. ۲- توسعه فضاهای دنج و آرامش بخش در پارکها. ۳- دسترس پذیر بودن.

نقشه ۱. پراکنش فضاهای سبز و پارک های شهری اراک؛ ماخذ: نگارندگان.

تمام سطح شهر و در سه منطقه شهرداری پراکنده گشته اند.

۳- دسته سوم شامل پارکهای شهری به مفهوم واقعی پارکهای شهری می گردند که با هدف فضاهای گذران اوقات فراغت ایجاد گردیده و از طراحی متناسب و مبلمان و امکانات تفریحی و سرگرمی پارک های شهری برخوردار هستند. از نمونه های این پارکها می توان به پارکهای آزادی، ولیعصر و امیر کبیر اشاره نمود. در مجموع در شهر اراک ۵۱ پارک با مساحت حدود ۳۲۰ هکتار وجود دارد.

۶-۳- بررسی جایگاه کاربری پارک و فضای سبز در طرحهای توسعه شهر اراک

طرحهای جامع و تفصیلی به عنوان مهمترین اسناد هدایت توسعه شهری در ایران و بسیاری کشورهای جهان هستند. موضوع پارک ها و فضاهای سبز شهری یکی از بحث ها و بخش های اصلی این طرحها در اسناد و نقشه های پیشنهادی این

معرفی شده شهر اراک را به لحاظ ماهیت شکل گیری در سه دسته تقسیم بندی نمود؛

۱- دسته اول پارکهای هستند که غالباً در مساحت های زیاد و با پوشش جنگلی عمدتاً در بخش های شرقی شهر ایجاد گردیده اند، این پارکها غالباً در حد فاصل صنایع سنگین شهر و بافت شهری و در منطقه یک شهرداری واقع گردیده اند و اهمیت اصلی آنها به لحاظ کارکرد زیست محیطی آنهاست. از جمله نمونه های این دسته از پارکها می توان به پارک های شهدای گمنام و لاله و... اشاره نمود.

۲- دسته دوم پارک هایی هستند که از لحاظ تعداد، رقم بالائی را به خود اختصاص می دهند ولی غالباً دارای مساحت های کمی هستند، در واقع لکه های فضای سبزی بوده اند که به منظور طراحی مسیرهای ترافیکی ایجاد گردیده اند، این پارکها که بدو به عنوان پارک شهری طراحی نگردیده اند و در واقع لکه های سبز ترافیکی هستند که تقریباً در

طرح‌هاست. در ادامه نگاهی اجمالی به جایگاه پارک های شهری اراک در این طرح ها در رابطه با موضوع اوقات فراغت خواهیم انداخت.

۶-۳-۱- طرح جامع شهر اراک، مصوب شورایی عالی شهرسازی و معماری (۱۳۶۷)

در این طرح، به طور نظری و کلی به پارک های شهری به عنوان فضاهای فراغتی نگاه شده است به نحوی که این کاربری را در کنار سطوح ورزشی و تفریحی به عنوان «مرکز تفریحی، ورزشی و فضای سبز» معرفی می کند و در راستای ارتقاء بهره وری عمومی از این گونه فضاها، اضافه نمودن ۱۱۵ هکتار فضای تفریحی، ورزشی و سبز پیشنهاد می گردد که بخشی از آنها مشخصا شامل پارک های شهری تجهیز شده می باشد. به عقیده طرح، بخش های عمده ای از پارک های شهری اراک شامل درختکاری های نواری منظم در شمال منطقه صنعتی است که هر چند دارای نقش مثبتی در تعدیل هوای منطقه دارد، اما به دلیل شکل، شیوه محوطه سازی، دوری از شهر و نبود امکانات مرتبط، غالبا مورد استفاده شهروندان به عنوان فضای سبز قرار نمی گیرد مگر اینکه با ساماندهی نوارهای درختکاری شده مزبور امکان بهره برداری از آنها که نزدیک به ۲۰۰ هکتار مساحت دارند را فراهم ساخت.

۶-۳-۲- طرح جامع شهر اراک (مصوب ۱۳۷۸)

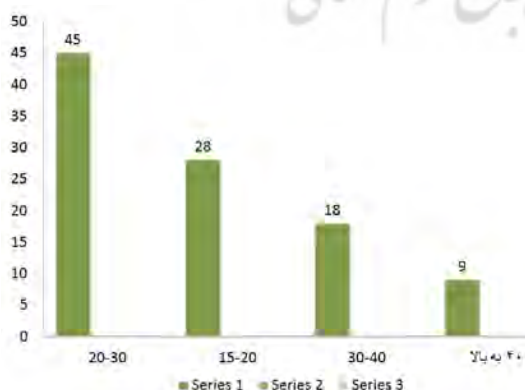
در این طرح، در نقشه کاربری پیشنهادی اراضی، فضاهای مختلفی به عنوان پارک و فضای سبز مشخص شده اند اما توجه به پارک های شهری صرفا ماهیت کمی دارد و در خصوص مسائل کیفی این پارک ها از قبیل بهره برداری از آنها و مسائل اجتماعی مربوط به آنها صحبتی به میان نیامده است. در این طرح، جانمایی و پیشنهاد پارک های شهری در بسیاری موارد دارای اهداف شهرسازی بوده است و لاقبل به طور مستقیم به وجه جامعه شناختی آنها توجهی نشده است به طور مثال در این طرح برای جلوگیری از گسترش مناطق اسکان غیر رسمی در درون و اطراف آنها پارکها و فضاهای سبز

متعددی پیشنهاد شده است و یا پیشنهاد پارک و فضای سبز روبروی بهشت زهرا شهر را به عنوان وسیله ای برای جلوگیری از نفوذ آلودگی های زیست محیطی این کاربری به شهر قلمداد نموده است.

۶-۳-۳- طرح تفصیلی شهر اراک (۱۳۸۳)

این طرح نیز نگاهی صرفا کمی به پارک های شهری اراک دارد با این تفاوت که حتی در این نگاه کمی نیز، سرانه موجود پارک و فضای سبز شهری اراک، که در سال ۱۳۸۲، ۱۴/۲ متر مربع اعلام شده است، در افق پیشنهادی طرح تقلیل یافته و به ۱۲/۲۵ متر مربع می رسد. در این طرح، هیچگونه راهکار مشخصی در جهت مسئله بهره وری عمومی از پارک های شهری اراک ارائه نگردیده است و تنها به افزایش کمی سطح موجود از ۵۱۷/۶ هکتار به ۶۸۳/۵۷ هکتار اشاره گردیده که چنانکه اشاره شد، این سطح، کاهش حدود ۲ متری سرانه این کاربری را در پی خواهد داشت.

بر اساس آنچه گفته شد می توان گفت رویکرد طرح های توسعه شهری اراک و به طور مشخص طرح های جامع و تفصیلی تهیه شده برای این شهر، رویکردی کمی است به گونه ای که تحلیل ها و پیشنهادات ارائه شده برای پارک های شهری اراک در این طرح ها عموما به مجموعه ای از سطوح و سرانه ها و حد اکثر پیشنهاداتی در خصوص باز پراکنش آنها محدود می گردد و هیچ کدام از این

نمودار ۱. میزان ترتیب سنی پاسخ دهندگان؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

طرح‌ها به مسئله بهره‌وری اجتماعی و برنامه‌ریزی بهره‌وری از این پارک‌ها نپرداخته‌اند.

۴-۶- بررسی عوامل و موانع بازدارنده استفاده حداکثری شهروندان از پارک‌های شهری اراک برای شناخت و تحلیل عوامل بازدارنده استقبال و استفاده حداکثری عموم از پارک‌های شهر اراک در این پژوهش از سه تکنیک مشاهده مشارکتی و مصاحبه و پرسشنامه استفاده شده است، ضمن اینکه از پرسشنامه هم برای نظر سنجی عموم مردم و هم برای نظر سنجی از کارشناسان دست‌اندرکار پارک‌های شهری استفاده گردیده است.

جامعه آماری پرسش‌شوندگان ۱۰۰۰ نفر بوده است و به روش نمونه‌گیری تصادفی هدفمند انتخاب شده‌اند. از این تعداد ۵۹/۱۸ درصد را مردها و ۴۰/۸۲ درصد را زن‌ها تشکیل می‌دهند. سایر ویژگی‌های جامعه آماری به شرح زیر است:

سن و جنس

- به لحاظ توزیع سنی، ۴۵ درصد از پاسخ‌دهندگان در گروه سنی ۲۰-۳۰ سال، ۲۸ درصد در گروه سنی ۱۵-۲۰ سال، ۱۸ درصد در گروه سنی ۳۰-۴۰ سال و ۹ درصد در گروه سنی بالای ۴۰ سال قرار گرفته‌اند.

بر اساس نتایج حاصل از تحلیل پرسشنامه‌ها، عمده‌ترین عوامل کاهنده جذابیت پارک‌های شهری را به عواملی همچون نبود احساس امنیت اجتماعی در نزد خانواده‌ها و بانوان، فقدان امکانات مناسب تفریحی، فقدان فضای مناسب و آرام نشستن و استراحت کردن، نبود فضای سبز مناسب و جذاب، یکنواختی و مشابهت همه پارک‌ها نسبت داد.

همچنین در نظرسنجی که از ۱۵ تن از کارشناسان دستگاه‌های ذی‌ربط در خصوص موانع بهره‌وری حداکثری شهروندان از پارک‌ها انجام گردیده است، موارد زیر را به ترتیب اهمیت به عنوان این موانع مطرح نموده‌اند:

نبود برنامه‌های متنوع و فرهنگی در پارک‌ها، فقدان مبلمان مناسب و جذابیت بصری ضعیف پارک،

ضعف کمی و کیفی امکانات تفریحی و ورزشی، فقدان یا کم‌رنگ بودن احساس امنیت روانی در نزد خانواده‌ها و به ویژه بانوان.

۷- نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

در دوران جدید، نیاز به گذران مناسب اوقات فراغت در فضای سبز و پارک‌های شهری از جمله نیازهای مهم افراد به شمار می‌رود. شهرها از فضاهای مختلفی تشکیل می‌شود که هر کدام از آن‌ها برای حمایت و تسهیل برخی از فعالیت‌های فردی و اجتماعی و ایجاد معانی که شهروندان به آن‌ها نیاز دارند، شکل می‌گیرند. شهرهای ایران از نظر کالبدی دارای ویژگی‌های مشابهی هستند، در بسیاری از آن‌ها ساختار کهن شهر با توسعه شهر و استفاده هرچه بیشتر از اتومبیل، از هم پاشیده شده و ساختار جدید شهر به رشد نامتعادل در حوزه‌های مختلف توسعه پیدا کرده است. از سوی دیگر، عدم تعادل در جنبه‌های اجتماعی و مراکز تجملی شهر

موجب بروز مشکلات اجتماعی شده است. که یکی از آن‌ها کمبود فضای سبز مناسب برای گذراندن اوقات فراغت مردم است. ویژگی‌های محیطی در یک فضای شهری از جمله عواملی هستند که به رشد آسیب اجتماعی در آن کمک می‌کند.

عدم رضایت از محیط زندگی می‌تواند واکنش‌های مختلفی را به دنبال داشته باشد. نخستین واکنش تلاش برای تغییر محیط به منظور ایجاد تناسب میان ویژگی‌های محیطی و نیاز عینی یا ایدئال ذهنی مختص است، دومین واکنش انطباق یا سازگاری با محیط است. اما واکنش دیگری که در پی کاهش تعلق مکانی شکل می‌گیرد، گسست از محیط است. این واکنش نوعی پشت کردن و "نه" گفتن به شرایط محیط زندگی وی است. با توجه به نتایج بررسی‌های انجام شده در حوزه مطالعات نظری، بررسی‌های میدانی بر روی پارک‌های شهری و بالاخره استخراج نتایج پرسشنامه‌ها می‌توان پیشنهادات ممکن در خصوص افزایش بهره‌وری از پارک‌های شهری اراک را در سه حوزه به

شرح زیر متمرکز نمود:

الف) - تعریف نظام سلسله مراتب عملکردی پارک های شهری اراک

تعریف یک نظام سلسله مراتب عملکردی پارک ها و تجهیز هر سطح متناسب با مقتضیات آن جهت فراهم نمودن امکانات استفاده از همه پارک های شهری، کاهش هزینه ها و مخابرات ناشی از آمد و شد شهروندان (به ویژه کودکان و سالخوردگان)، ایجاد حس تعلق نسبت به پارک های شهری در شهروندان و ایجاد زمینه جلب مشارکت مردم در مدیریت و نگهداری پارک ها. در این بخش، لازم است تا پارک ها با توجه به تعداد پراکنش و سوابقشان بر اساس سلسله مراتب عملکردی دسته بندی گردند و سپس خدمات کالبدی، رفاهی مورد نیاز هر سطح تعریف و تعیین گردد. سطوح شش گانه پیشنهادی برای این رده بندی شامل سطوح فراشهری- شهری، شهری- منطقه ای، ناحیه ای، همسایگی و کودک است.

سطح ۱- پارکهای فراشهری- شهری

این پارک ها که عملکردی در سطح شهری و فراشهری دارند شامل آن دسته پارک هائی می گردند که به دلیل عواملی نظیر موقعیت، وسعت یا دارا بودن ویژگی های خاص دارای حوزه نفوذ و شعاع پوشش جمعیت فراتر از سطح شهر اراک هستند و به بیانی دیگر مورد استفاده افراد و خانواده هائی از شهرستان های مجاور و یا حتی مسافران رهگذر قرار می گیرد. روشن است که متوسط تعداد دفعات استفاده از پارک های این سطح در واحد زمان کمتر اما مدت استفاده در هر بار طولانی تر خواهد بود. متوسط فاصله زمانی دسترسی به این پارک ها از بخش های مختلف شهر اراک بسته به نوع وسیله نقلیه و ساعات حرکت بین ۴۵-۱۵ دقیقه و متوسط فاصله مکانی دسترسی به این پارک ها حدود ۵ کیلومتر خواهد بود (طول مستطیل فرضی محاط کننده شهر حدود ۱۲/۵ کیلومتر است). تسهیلات و جاذبه های مورد نیاز در این پارک

ها شامل تسهیلات تفرجی از قبیل استراحتگاه و فضاهای نشستن خانوادگی و مسیرهای جذاب پیاده روی و نیز مناظر جذاب طبیعی می باشد. وجود پارکینگ با فضای کافی و طراحی مناسب و به دور از مخاطرات ناشی از همجواری با جاده شریانی در مورد این پارک ها ضروری است. علاوه بر این وجود تاسیسات بهداشتی، رستوران و کافه، فضاهای ورزشی، عناصر مبلمان شهری شامل سطل آشغال و تابلوهای راهنما و به ویژه روشنائی مناسب شبانه ضروری است. در شبکه پارک های شهری اراک، پارک های جنگلی شهید باهنر، ملت و پارک وحش را باید در این سطح تعریف نمود.

سطح ۲- پارک های شهری- منطقه ای

پارکهای شهری- منطقه ای نیز اساسا به عنوان پارک برتر و غالب در مناطق شهری تعریف می گردند اما در عین حال به عنوان پارک های شهری نیز ایفای نقش می نمایند به عبارت دیگر این پارکها، عناصری برتر در مقیاس شهری هستند که به منظور دسترسی و استفاده متعادل و متناسب شهروندان به طور متوازن در سطح مناطق شهر استقرار یافته اند. شعاع پوشش جمعیتی این پارکها حدود ۵۰۰۰۰-۱۵۰۰۰۰ نفر می باشد. لازم به ذکر است که عدد ۵۰۰۰۰۰ نفر ناظر بر عملکرد نظری پارک در مقیاس شهری و عدد ۱۵۰۰۰۰ نفر ناظر بر عملکرد عملی منطقه ای پارک می باشد، به عبارت دیگر عدد ۵۰۰۰۰۰ نفر دامنه پوشش جمعیتی مجموع پارکهای شهری- منطقه ای پیش بینی شده برای شهر است. متوسط فاصله دسترسی واحدهای مسکونی در هر منطقه شهری به این پارکها در همان منطقه حداکثر ۲ تا ۲/۵ کیلومتر است همچنین به لحاظ زمانی این فاصله ۲۰-۳۰ دقیقه است. گروه های عمده بهره بردار از این پارکها خانواده ها و دانشجویان غیر بومی و جوانان مجرد و در حد کمتری بانوان می باشد. اوقات پیک استفاده از این پارکها تعطیلات آخر هفته و نیز بعد از ظهرها و شبها در فصول بهار و تابستان می باشد.

در مورد این پارکها نیز با توجه به متوسط فاصله دسترسی و وابستگی به استفاده از اتومبیل شخصی، وجود پارکینگ مناسب و کافی ضروری است. در این پارکها باید به تجهیزات تفریح و سرگرمی در سطوح پیشرفته و برای همه گروه های سنی به ویژه برای جوانان و نوجوانان توجه گردد. علاوه بر این مسئله مبلمان و طراحی محوطه اعم از عناصر مبلمان و کفسازی مناسب و نیز سرویس بهداشتی در این گونه پارکها بسیار ضروری است. همچنین فضاهای ورزشی ویژه جوانان، نوجوانان، خانواده ها و بانوان باید به طور مجزا در این پارکها در نظر گرفته شود. فضاهای فرهنگی- هنری نظیر کتابخانه، مسجد، آمفی تاتر، گالری های هنری باید در این پارکها وجود داشته باشد. این پارکها بهترین پتانسیل را برای دائر نمودن کلاس های هنری- علمی و نیز برگزاری جلسات تشکل های غیر دولتی (N.G.O) ها به ویژه تشکل های زیست محیطی و هنری دارا می باشند، علاوه بر این در این پارکها معمولا به لحاظ وجود خانواده ها و همه گروه های سنی و اقشار اجتماعی بهترین فرصت برای ارائه آموزشهای مستقیم و غیر مستقیم شهروندی با روشهای مناسب وجود دارد. در واقع به نظر می رسد موثرترین سطح پارکهای شهری به لحاظ اجتماعی و فرهنگی همین پارکها هستند. پارک های پیروزی و شهدای گمنام (در منطقه ۱)، امیر کبیر و ولیعصر (در منطقه ۲) و آزادی (در منطقه ۳) در این سطح تعریف می گردند.

سطح ۳- پارک های ناحیه ای

در درون هر منطقه شهری بسته به ساختار بافت به لحاظ شبکه معابر، تراکم و ویژگیهای جمعیتی تعدادی پارک ناحیه ای تعریف می گردد که به صورت اقمار پارک منطقه ای خواهند بود فاصله دسترسی به این پارکها حداکثر ۱ تا ۱/۵ کیلومتر می باشد و نیز به لحاظ زمانی به طور متوسط دسترسی به این پارکها بین ۲۰-۱۵ دقیقه به طول می کشد. گروه های عمده بهره بردار از این پارکها بیشتر نوجوانان، سالخوردگان و بانوان، خانواده ها و

دانشجویان هستند. این پارکها در همه ایام هفته بیشتر در بعد از ظهرها مورد استفاده قرار می گیرند. در این پارکها نیز مسئله روشنایی شبانه و مبلمان داخلی به ویژه سطل آشغال، نیمکت و آبخوری مورد نیاز است. وجود دکه روزنامه و مجله فروشی و نیز تاسیساتی مثل دستشوئی و نمازخانه در این پارکها باید وجود داشته باشد. همچنین وجود تجهیزات تفریح و سرگرمی برای نوجوانان و نیز فضاهای ورزشی نوجوانان در این پارکها باید وجود داشته باشد. فضاهای ورزشی و تفریحی این پارکها نباید تولید کننده سر و صدای زیاد باشد تا آرامش مورد نیاز سالخوردگان استفاده کننده از پارک و دانشجویان در حال مطالعه بر هم نخورد. به هر حال پوشش گیاهی مناسب و آرامش این پارکها بر تجهیزات تفریح و سرگرمی رجان نسبی دارد، همچنین امکانات فرهنگی در این پارکها در سطح پائین تری از پارکهای منطقه ای- شهری قرار داشته و به مواردی نظیر سالن مطالعه و کتابخانه محدود می گردد، نیاز به پارکینگ در مورد این پارکها در حد کم و برای مواقع خاص و ضروری باید پیش بینی پارکینگ صورت بگیرد.

سطح ۴- پارک های محله ای

پارکهای محله ای همانطور که از نامشان پیداست در محلات شهر مستقر هستند و رافع نیازهای فراغتی در سطح محلات هستند. این پارکها به لحاظ مساحت دامنه ای بین ۲۰۰۰-۵۰۰۰ متر مربع را دارا هستند فاصله مکانی دسترسی سکنه محلات به این پارکها حدود ۱۰۰-۵۰۰ متر و نیز فاصله زمانی دسترسی به آنها نیز ۲۰-۱۰ دقیقه می باشد. عمده استفاده کنندگان از این پارکها نیز بانوان خانه دار، کودکان و نوجوانان و سالخوردگان هستند، این پارکها در همه ایام هفته و در همه ساعات روز مورد استفاده واقع می گردند هرچند در اوقات عصر بیشتر مورد استفاده واقع می گردند. پارکهای محله ای به فضاهای نشیمن، پوشش گیاهی مناسب، فضای بازی امن برای کودکان و نوجوانان و عناصر اولیه مبلمان

جدول ۲. سلسله مراتب پیشنهادی عملکردی شبکه پارک های شهر اراک بر حسب مناطق شهرداری

منطقه شهرداری	سطح عملکردی	نام پارکها
یک	شهری-منطقه ای	پیروزی، شهدای گمنام
	ناحیه ای	شهر، گلشن، مادر، معلم، لاله، بهاران، رحمان محمدی، شقایق ۱ و ۲
	محله ای	کودک، قنات، الغدیر ۱ و ۲، دانش آموز
	همسایگی	علوی ۱ و ۲، نسیم، باغبان، شهید علیزاده، مصطفی خمینی، ایثار، حافظیه
دو	شهری-منطقه ای	امیر کبیر، ولیعصر
	ناحیه ای	جنت، احسان، پونه
	محله ای	فجر، راه آهن، آویشن، رودکی
	همسایگی	بهمن، کودک، رودکی، علم الهدی
سه	شهری-منطقه ای	آزادی
	ناحیه ای	آزادگان، کوثر
	محله ای	جانبازان، قائم
	همسایگی	ارغوان، بعثت، تربیت، حضرت قائم، هجرت

مثل سطل آشغال و آبخوری نیاز دارند، ورود اتومبیل و تردد موتور سیکلت در این پارکها ممنوع است. پارکهای محله ای به لحاظ کمی از تعداد بیشتری در مناطق شهرداری اراک وجود دارند و تقریباً در همه محلات طراحی شده هندسی پیش بینی گردیده اند، هرچند در منطقه ۳ با کمبود این دسته از پارکها به ویژه در بخش های جنوبی آن روبرو هستیم.

سطح ۵- پارک های همسایگی

این پارکها آخرین سطح سلسله مراتب پارکهای شهر اراک را تشکیل می دهند. پارکهای همسایگی در شهر اراک در بسیاری موارد همان لکه های پرت ترافیکی و تفکیکی مسکونی و همچنین حائل های سبز بین رودخانه و بخش مسکونی خواهند بود. این پارکها که معمولاً مساحتی کمتر از یک هکتار دارند به تعداد فراوان در سطح مناطق شهر سازماندهی می شوند و متأسفانه در حال حاضر به دلیل عدم

تعریف جایگاه از نظر اجتماعی- فرهنگی کمترین راندمان را در بین سطوح مختلف پارکهای شهری دارند. این پارکها بیشتر مورد استفاده کودکان و بانوان خانه دار و سالخوردگان قرار می گیرند. سکوت و آرامش و پوشش گیاهی و فضای سبز مناسب و نیمکت مناسب برای نشستن و گفتگوی سالخوردگان مهمترین ضرورت این پارکهاست. فضاهای ورزشی پارکهای محله ای به فضای محدود بازی کودکان با وسایل بازی ایمن و بدون ایجاد سر و صدا محدود می گردد. فاصله دسترسی به این پارکها حدود ۵۰۰ متر و به لحاظ زمانی نیز حداکثر ۱۰ دقیقه می باشد. شعاع پوشش جمعیتی این پارکها بر اساس کم و کیف بافت پیرامونی و بسته به وجود یا عدم پارکهای دیگر در اطراف متغیر است و به طور معمول بین ۱۰۰۰-۵۰۰ نفر می باشد. این پارکها به لحاظ عملکرد می توانند خود را تا سطح

معیارهای افزایش بهره‌وری پارکها و فضای سبز			
تنوع در فعالیت‌ها در نظر گرفتن نیازهای گروه‌های شاخص استفاده‌کننده	جنبه غیر کالبدی	ویژگی‌های فعالیتی	حضور در فضا
	ایجاد فضای کالبدی مناسب برای انجام فعالیت‌های مختلف مکان‌یابی مناسب فعالیت‌ها ارتباط بصری مناسب با فعالیت‌های مختلف جاری در پارک ایجاد شرایط هم‌افزایی محیطی		
در دسترس بودن دعوت‌کنندگی ایجاد هویت برای بوستان و حس تعلق برای ساکنین ایجاد نقاط مکث و مکان‌های نشستن مناسب و متنوع در پارک نحوه چیدمان مبلمان فضاهای نشستن تامین کردن آسایش فیزیولوژیک ایجاد نقاط کانونی و شاخص نظیر مراکز تجمع تحریک احساسات مخاطب انعطاف‌پذیری در طراحی طراحی خوانا ایجاد امنیت		ویژگی کالبدی	

- پارک محله‌ای ارتقاء دهند.
- ۴- ایجاد مکانیزهائی برای جلب مشارکت مردم برای شرکت در اداره و نگهداری پارک به عنوان مثال تشکیل هیئت مدیره‌های دوره‌ای در پارک‌های سطوح کودک و همسایگی و...
- ۵- تقویت جذابیت بصری پارک‌ها از طریق افزایش خوانائی پارک‌ها با نصب تابلوهای معرفی مناسب، توجه به تنوع و تراکم پوشش درختی و گل در پارک‌ها، استفاده بیشتر از عنصر آب در پارک‌ها، تعریف مسیرهای جذاب حرکت در پارک. (در همه سطوح متناسب با هر سطح)
- ۶- تدارک امکانات ورزشی برای همه گروه‌ها در پارک‌ها و اختصاص فضاهائی خاص به ورزش بانوان از قبیل زمین فوتبال، پینگ‌پنگ، والیبال و... از سطح محله‌ای به بالا
- ۷- تامین پارکینگ مناسب برای توقف طولانی بانسبتا طولانی اتومبیل‌ها به نحوی که فاصله پارک محله‌ای ارتقاء دهند.
- ب- پیشنهادات عمومی در جهت افزایش سطح استفاده شهروندان از پارک‌های شهری اراک بر اساس آنچه در بخش مطالعات نظری مطرح گردید تحقق پیشنهادات زیر هر چند به طور نسبی می‌تواند نقش بسزائی در تمایل شهروندان به استفاده از پارک‌های شهری اراک باشد.
- ۱- افزایش ضریب احساس امنیت شهروندان در پارک‌های همه سطوح با تامین انتظامات مردمی و گشت‌های پیاده و دوچرخه‌سوار در پارک‌های سطوح محله‌ای به بالا
- ۲- تامین روشنائی مناسب شبانه در پارک‌ها به ویژه به نقاط حاشیه‌ای و کور پارک در همه سطوح
- ۳- تامین مبلمان شهری و تسهیلات رفاهی مناسب در پارک‌ها به ویژه تامین نیمکت‌های مناسب، سطل زباله، آبخوری، تابلو راهنما و... در همه سطوح

پارکینگ ها تا مرکز تقریبی پارک بیش از ۵ دقیقه پیاده روی نباشد (برای سطوح شهری و فرا شهری و منطقه ای).

۸- توجه به اولویت سکون و آرامش نسبی در پارک های سطوح کودک با توجه به استفاده سالخوردگان از آنها.

۹- استقرار سالن های بحث و گفتگو، کتابخانه و استقرار دفاتر تشکل های غیر مردمی به ویژه تشکل هایی که موضوعشان مرتبط با محیط زیست است در پارکهای سطوح منطقه ای و شهری.

۱۰- برپائی نمایشگاه های فصلی در پارک های سطح شهری و فراشهری نظیر گل و گیاه، کتاب، صنایع دستی، تابلو فرش و ...

۱۱- ایجاد سینمای روباز تابستانه در پارک های سطح شهری، منطقه ای و ناحیه ای.

۱۲- ایجاد رصد خانه نجومی در پارک های سطح شهری- منطقه ای به همراه سالن آموزشی مربوطه.

۱۳- توسعه فضاهای باغ وحش در پارک های سطوح فراشهری، شهری و منطقه ای.

۱۴- ایجاد پیست دوچرخه سواری به وپیه در پارک هایی که ماهیت خطی دارند نظیر پارک نگین.

۱۵- استفاده از پتانسیل مسیل گذرنده از کنار پارک های شهر برای ایجاد آبشار مصنوعی یا آب نما در آنها.

۱۶- طرح ویژه برای پارک شهر به عنوان فضائی فرهنگی- تاریخی با استفاده از پتانسیل اجتماعی- روانی مردم و وجود مقبره برخی علمای اراک در کنار این پارک.

۱۷- افزایش نفوذ پذیری پارک های جنگلی از طریق ایجاد پیاده راه ها با کفپوش خاص، فضاهای مکت، نشستن و استراحت کردن، ایجاد فضاهای اجتماعی با وسعت مناسب.

۱۸- برنامه ریزی جهت انجام و اجرای برنامه ها رویدادهای مختلف اجتماعی- فرهنگی، ورزشی، علمی در پارک نظیر کنسرت موسیقی، مسابقات ورزشی از طریق هماهنگی شهرداری با تشکیلات

دولتی و غیر دولتی متولی این امور در پارک های سطح محله ای به بالا به گونه ای که برنامه های مشخص و در عین حال انعطاف پذیر در پارک ها برای فصول مختلف و گروه های سنی متفاوت وجود داشته باشد.

۱۹- حرکت به سوی تبدیل برخی پارک های مستعد به پارک های دارای هویت ویژه نظیر پارک بانوان، پارک علمی، پارک گیاه شناسی، پارک سنگی، پارک آبی فارغ از سطح عملکردی پارک ها براساس پتانسیلهای کالبدی و اجتماعی هر کدام.

منابع و ماخذ

بمانیان، م.ر. کشتکار قلاتی، ا.ر. ظرفشچی شیرازی، ف. موزیسین، (۱۳۸۸) بررسی شاخص های تعیین کننده مفاهیم فضایی و عملکردی پارکهای درون شهری در مقیاس محلی با تاکید بر پارک شفق، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۴.

زنگی آبادی، ع. مختاری ملک آبادی، ر. (۱۳۸۴) شهرها، فضای سبز و رویکردی نوگرایانه به ابعاد انسانی طراحی، ماهنامه پیام سبز، شماره ۴۲. بزرگ نیا، زهره (۱۳۸۳)، «فراغت ایرانی؛ از قهوه خانه تا کافی نت»، جستارهای شهرسازی، شماره ۱۱، تهران.

حبیبی، محسن (۱۳۷۸)، «از شار تا شهر»، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

خوشخوی، مرتضی (۱۳۷۱)، «گسترش آموزش و پژوهش در فضای سبز»، مجموعه مقالات همایش فضای سبز، سازمان پارک ها و فضای سبز شهرداری تهران، تهران.

سازمان پارک ها و فضای سبز شهرداری اراک (۱۳۸۶)، «گزارش پارک ها و فضای سبز شهری»، اراک.

سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان مرکزی (۱۳۸۴)، «آمارنامه استان مرکزی»، اراک.

شریفی، مرتضی (۱۳۷۱)، «مقدمه ای بر مبانی طراحی فضای سبز»، مجموعه مقالات همایش فضای سبز، سازمان پارک ها و فضای سبز شهرداری

hall, Englewood cliffs.

Liber, s.r and fesenmaier, d.r (1983), recreation planning and management, venture publication, London.

Suzan, shaw (1995), leisure, journal of leisure research, v 27, n 3.

Trancik, R, "Finding Lost Spaces", Van Nostrand Reinhold, New York.

www. Iga.gor.uk/culture/raf.parks.

www.sl.kvl.dk/euforic/docs/neighbourhoods.

www.parksand people.org/ publications.

Leitao, A.B. Ahern, J.2002.Applying landscape ecological concepts and metrics in sustainable landscap planning. Landscape and Urban Planing 59.

تهران، تهران.

سعیدنیا، احمد (۱۳۷۹) فضای سبز شهری، کتاب سبز شهرداری، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهری، وزارت کشور، انتشارات سازمان شهرداریهای کشور؛ جلد ۹

سعیدنیا، احمد (۱۳۸۳) کاربری زمین شهری، کتاب سبز شهرداری، مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری، وزارت کشور، انتشارات سازمان شهرداریهای کشور؛ جلد ۲

شوای، فرانسواز (۱۳۷۵)، «شهرسازی؛ تخیلات و واقعیات»، ترجمه محسن حبیبی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

لکوربوزیه (۱۳۵۵)، «منشور آتن»، ترجمه محمد منصور فلامکی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران. لنگ، جان (۱۳۸۱)، «آفرینش نظریه معماری»، ترجمه علیرضا عینی فر، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

موریس، جیمز (۱۳۷۸)، «تاریخ شکل شهر تا انقلاب صنعتی»، جلد اول، ترجمه راضیه رضازاده، انتشارات دانشگاه علم و صنعت، تهران.

مهندسین مشاور زیستا (۱۳۷۸)، «طرح جامع شهر اراک»، سازمان مسکن و شهرسازی استان مرکزی، اراک.

مهندسین مشاور زیستا (۱۳۸۳)، «طرح تفصیلی شهر اراک»، سازمان مسکن و شهرسازی استان مرکزی، اراک.

مهندسین مشاور عرصه (۱۳۶۷) «طرح جامع شهر اراک»، سازمان مسکن و شهرسازی استان مرکزی، اراک.

Burbey, r.j (1976), recreation and leisure in new communities, university of north Carolina, u.s.a
Jakson, j.b (1981), the public park needs, urban open spaces, academy edition, London.

Keeble, lewis (1969), town and country planning, the states gazette limited, publication institute.

Kelly, john, r (1990), leisure, new jersey, prentice